

УДК 65.016:711.3

О. Г. Шпикуляк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН,

Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Д. І. Шеленко,

д. е. н., професор, професор кафедри теоретичної і прикладної економіки,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9214-7258>

О. В. Алексєєва,

доктор філософії, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4430-624X>

К. Ю. Ксенофонтowa,

старший науковий співробітник, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8412-9666>

А. І. Суховій,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6331-3336>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.20.3

РОЛЬ РИНКУ І ПІДПРИЄМНИЦТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

O. Shpykuliak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding member of NAAS,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

D. Shelenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Theoretical
and Applied Economics, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

O. Aliksieieva,

PhD, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

K. Ksenofontova,

Senior Researcher, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

A. Sukhovii,

Postgraduate student, National University Of Life And Environmental Sciences Of Ukraine

THE ROLE OF THE MARKET AND ENTREPRENEURSHIP IN ENSURING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

У статті розглянуто підходи до тлумачення сутності та соціально-економічної природи ринку та підприємництва з поглибленням оцінок їх значимості у забезпеченні сталого розвитку сільських територій через оцінки організаційної, функціональної, соціально-економічної характеристик. Систематизовано теоретико-методичні основи знання про ринок і підприємництво в узгодженні з методологією сталого розвитку, виокремлено аграрний аспект оцінки й особливості сільських територій. Проаналізовано характеристики впливу ринку як інституційної системи господарських взаємодій та підприємницьких структур на досягнення сталого розвитку сільських територій в узгодженні із їх функціями та завданнями. Методично ідентифіковано роль підприємництва, його результативності у забезпеченні досягнення Цілей сталого розвитку, які визначені ООН на період до 2030 року. Запропоновано концептуальне бачення теоретико-методичного контексту пізнання загальної ролі ринку і підприємництва для формування інституційних умов сталого розвитку сільських територій в умовах України.

The article examines approaches to the interpretation of the essence and socio-economic nature of the market and entrepreneurship with deepening assessments of their significance in ensuring the sustainable development of rural areas through assessments of organizational, functional, socio-economic characteristics. The theoretical and methodological foundations of knowledge about the market and entrepreneurship are systematized in accordance with the methodology of sustainable development, the agrarian aspect of assessment and the peculiarities of rural areas are singled out. The expediency of applying agreed assessments regarding the role of the market and entrepreneurship in ensuring the sustainable development of rural areas in methodical coordination with the justification of their significance for achieving sustainability criteria and global goals has been indicated. The characteristics of the impact of the market as an institutional system of economic interactions and entrepreneurial structures on the achievement of sustainable development of rural areas in accordance with their functions and tasks are analyzed. The role of entrepreneurship and its effectiveness in ensuring the achievement of the Sustainable Development Goals, which are defined by the UN for the period up to 2030, have been methodically identified. The role of individual markets in achieving the principles of sustainable development of rural areas has been defined, in particular, the fruit and vegetable market is highlighted as an example for conceptual evaluation. It has been pointed out that one of the respectable institutional factors promoting the implementation of the principles of sustainable development of rural areas is cooperation. The vision of prioritizing family farming for the sustainable development of territories, which requires sustainability and stability in business organization, especially social capital, is formulated. A conceptual vision of the theoretical and methodological context of learning the general role of the market and entrepreneurship for the formation of institutional conditions for promoting the achievement of the criteria of sustainable development of rural areas in the conditions of Ukraine has been proposed.

Ключові слова: ринок, підприємництво, аграрний, сільські території, інституції, сталий розвиток.

Key words: market, entrepreneurship, agricultural, rural areas, institutions, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний світ, незважаючи на війни і глобальні кризи, як от пандемія COVID — 19, прагне створити модель господарського й соціального порядку — засновану на засадах сталого розвитку. При цьому реалізація потенціалу економіки й аграрного сектору найбільш продуктивно відбувається в умовах ринку — багатопланової за значимістю соціально-економічної системи, яка функціонує на конкурентних засадах завдяки підприємництву. Концепція ж сталого розвитку є визнаною у науковому світі теоретичною основою пізнання перспективної моделі світового соціально-економічного порядку. На даному етапі знань і практичного господарського поступу людства вона (концепція) розглядається як: всеохопна інтелектуальна теорія; конструкція механізму розвитку суспільства, економіки, території, організації (підприємства). На наше переконання, виходячи із сучасних реалій актуальним для вирішення у теоретико-методологічному аспекті є вироблення узгоджених оцінок щодо концептуалізації ролі ринку і підприємництва у забезпеченні сталого розвитку сільських територій. Даний аспект наукового пошуку узгоджується із науково-практичними завданнями, які нині стоять перед суспільством, сіль-

ським сектором національної економіки, щодо розроблення засад і створення механізмів збалансування інтересів стейкхолдерів ринку та підприємництва для сприяння досягненню Цілей сталого розвитку визначених ООН на період до 2030 року.

Аналіз останніх досліджень у яких започатковано вирішення проблеми. Ринкова підприємницька модель господарювання набула значного поширення у світі впродовж століть [див. 1—37]. Наука ж торує шлях концептуалізації визначення засад ринку і підприємництва й у цьому заслуга багатьох дослідників та наукових шкіл.

Ринок є складною й багатоаспектною економічною категорією, що віддзеркалює розвиток суспільних відносин, які формуються й зазнають змін відповідно до розвитку продуктивних сил, а отже, в економічній літературі на визначення сутності ринку існують різні погляди зарубіжних та вітчизняних вчених. Наприклад А. Сміт [1] розглядаючи ринок через систему торгівлі, дотично до проблематики сільського розвитку визначив його соціально-економічні ознаки [1], стверджував, що торгівля сприяє зростанню добробуту сільських місцевостей [1, с. 313—322]. Він виділив соціально-економічні ефекти ринку через критерій добробуту, досягний завдяки міжсуб'єктному обміну, витрачанню багатств на купівлю товарів [1], а також логічно довів наявність зв'язку інститутів ринку із

формуванням добробуту націй та створенням багатства народів [1]. Його висновки дають можливість досконало зрозуміти економічну й соціальну природу ринку, обміну, значення соціальної та економічної ефективності господарських трансакцій, у тому числі щодо аграрного сектору, який потенційно здатен забезпечити сталий розвиток сільських територій.

Значимі напрацювання про ринок представлено у дослідженні Ф. Ліста [2] через призму торгівлі та торгівельної політики. Дослідник [2] доводить, що саме торгівельні, зокрема й ринкові, відносини, зорієнтовані на національні інтереси, мають виключний вплив на "добробут та цивілізованість націй, самостійність, могутність, сталий розвиток" [2, с. 34]. Природу ринку розглядав також М. Вебер [3; 4] — розмірковував про предметну область пізнання торговельно-обмінних операцій у реалізації економічного начала для набуття соціального ефекту завдяки конкуренції та раціональному використанню матеріальних і нематеріальних активів [3, с. 25—37]. Із контексту його висновків [3; 4] виділяємо позицію про те, що засади функціонування ринку залежні від господарської етики, яка характерна для нації.

Вивчивши напрацювання А. Сміта [1], Ф. Ліста [2], М. Вебера [3; 4] щодо проблематики ринку як соціально-економічної системи, вважаємо, що: дослідники, кожен із свого боку й точки зору, визначають теоретико-методичні характеристики господарських відносин у плані: засад і механізмів господарювання для створення суспільного та індивідуального багатства (А. Сміт); визначення пріоритетів і проведення оцінки досвіду формування різних моделей економіки господарювання згідно національних традицій розбудови держави (Ф. Лист); характеризувати ринок із точки зору соціологічного підходу, національного духу і навіть релігії (М. Вебер). Таким чином можна стверджувати, що теоретична позиція із розуміння і характеризувати теоретико-методичних засад ринку як соціально-економічної системи є цілком обґрунтованою.

Деякі висловлювання щодо поняття ринку зводяться до характеристики його як сукупності економічних взаємовідносин між продавцями і покупцями [8]. На нашу думку, достатньо вичерпане визначення ринку дав В. Ковальчук [9], зазначивши, що ринок являє собою сукупність форм і способів організації співробітництва людей між собою, що служить тому, щоб із комерційною метою звести продавців і покупців та дати можливість першим продати, а іншим — купити продукцію [9].

Критеріалізація визначення сутностей ринку як соціально-економічної системи, механізму соціально-економічних взаємодій пов'язують із поведінкою людини, розвитком суспільства, становленням інституцій реалізації інтересів суб'єктів обміну — економічних та соціальних. Проспект зазначеної практики реалізується в умовах конкурентної боротьби в проекції на ефекти, які мають сенс, проте слід погодитися з зауваженнями, що: "Люди не завжди раціональні чи доброзичливі, але в цілому вони хочуть поліпшити своє життя і життя своїх сімей та мати задовільний ступінь свободи, вони будуть важко працювати, щоб подібне сталося" [10, с. 10]. Тобто ринкова система еволюціонує завдяки: інтелектуальним зусиллям людини, яка прагне створити "суспільство достатку" [11], ефективній дифузії інновацій [12], стабільному розвитку підприємницької діяльності як механізму господарських та соціально-економічних взаємодій для отримання прибутку [13], діловій активності господарюючих суб'єктів [6], функціональним інституціям та своєчасним інституційним змінам [14], соціальному капіталу [15], прозорій системі конкурентних відносин [16], а також еволюції ринкового механізму [17].

У такій логічній побудові концептуалізуємо засади розкриття сутності ринку як соціально-економічної системи господарського обміну. При цьому "вважаємо, що з плином часу і з розвитком суспільства, процес обміну між людьми перетворився у систему відносин, яка сучасниками іменується ринком з атрибутами конкурентної боротьби, ціноутворення, державного регулювання. Взаємодія в ринкових системах консолідується навколо економічних і соціальних інститутів державного та ринкового змісту" [18, с. 30].

Стрижневим елементом ринку виступає підприємництво — як рушійна сила формування добробуту індивідів, їх груп та коаліцій, а також держави [12; 13; 24; 35]. Кваліфікаційно дотичною до визначення сутності ринку є теоретична модель пізнання, вибудована за інституційним підходом — запропонована Т. Вебленом [5, с. 90] у якій центральною ланкою є "ділове підприємство" як чинник "сучасного благополуччя" [6], класично ж — "...самостійне, організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети" [7, с. 83].

Завдяки підприємництву утворюються можливості створення конкурентоспроможних економічних і соціальних благ, які спрямовуються на ринок для трансакцій соціально-економічного обміну. У сенсі визначення суб'єктного складу структурних елементів ринку, підприємництво вважаємо особливою інноваційно-сприйнятною сферою взаємодії продуктивних сил і розвитку виробничих відносин, сектором зайнятості, системою утворення й реалізації соціального капіталу у структурах різних форм та типів [18; 28; 35; 36; 37].

Розроблення основ піднятої проблеми здійснено багатьма науковцями, але ситуація із визначенням критеріїв і чинників сталого розвитку сільських територій, дає підстави для розширення предметної області наукового дискурсу — за сегментами досліджень ринку, підприємництва, сталого розвитку, аграрного сектору. Саме тому її не можна вважати в теоретико-методичному плані вирішеною, підстава так вважати — наявність особливостей продуктивних ринків, які є відповідними секторами підприємницької діяльності, пов'язаної з виробництвом специфічного товару, тому вона потребує подальших знань удосконалень.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — здійснити поглиблення теоретико-методичної оцінки ролі ринку і підприємництва у забезпеченні сталого розвитку сільських територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Економіка ринкової моделі господарювання базується на конкуренції. При цьому ринок є складною, але динамічною соціально-економічною системою у якій відбуваються відносини з обміну товарами, здобуття прибутку й задоволення потреб. З дослідницьких напрацювань з питань розвитку економіки й характеризувати відносини обміну впливають підтвердження про визнання ринку соціально-економічною системою. Це безпосередньо стосується загальних аспектів визначення сутності ринку, а також персоніфікованих продуктивних товарних ринків.

Реалії сучасного світу з його глобальними проблемами й фундаментальними чинниками турбулентностей, серед яких пандемія COVID — 19, зумовлюють чинні недосконалості ринку [19; 21] у частині реалізації трансакцій доступу до інфраструктурних каналів реалізації про-

дукції господарюючими суб'єктами. Особливо актуальною дана проблема виявилася для малих підприємницьких формувань і господарств населення, які є виробниками однотипної продукції [20; 22; 23]. Вважаємо, що у такому ракурсі наукової дискусії, варто виділити наприклад ринок плодоовочевої продукції або ж плодоовочевий ринок [31] — особливу соціально-економічну систему із чутливою архітектонікою щодо механізмів формування пропозиції, задоволення попиту, функціонування інфраструктури та здійснення регулювання. Зокрема, ринок плодоовочевої продукції є одним із найбільш турбулентних і розбалансованих у плані побудови організаційно-економічного забезпечення ефективності реалізації спроможностей підприємців задовільнити потреби населення у плодоовочевій продукції, адже в Україні надзвичайно сильними є традиції самозабезпечення, які полягають у виробленні продукції у сегменті особистого, непідприємницького сектору. Ці фактори однозначно слід враховувати при визначенні ролі ринку та підприємництва у забезпеченні сталого розвитку сільських територій.

Соціально-економічні ефекти господарських взаємодій, як критерії визначення однієї теоретико-методичних характеристик ринку, утворюються завдяки підприємництву. За сферами впливу на добробут населення це явище багатокомпонентне, зокрема його інституційну структуру утворюють різні типи підприємств, наприклад сімейні ферменські господарства [30], які найбільш системно й креативно формують ефекти сталості в частині гарантій продовольчої безпеки, зайнятості, добробуту населення тощо. Адже саме підприємливість зумовлює інноваційний поступ для здобуття конкурентних спроможностей у реалізації економічних та соціальних інтересів, які стоять особняком щодо кваліфікації ролі ринку і підприємництва у забезпеченні побудови відповідних механізмів забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Далі розглянемо сутнісно-кваліфікаційні характеристики ринку та підприємництва в узгодженні з концептами сталого розвитку більш предметно.

По суті, ринок є інституційною системою [18] у якій відбуваються відносини з виробництва-розподілу-обміну-споживання. Для упорядкування відносин із реалізації зазначених трансакцій, на практиці так чи інакше взаємодіють соціальні та економічні інститути, серед яких підприємництво. І це не лише наше переконання, а фундаментальна істина у методо-

логії визначення партнерств господарства і суспільства, яку відзначив М. Вебер [3; 4], доводячи необхідність провадження господарської діяльності, а значить розвитку підприємництва, для здобуття можливостей ефективного ринкового соціально-економічного обміну на основі запровадження раціонального підходу до організації будь-яких відносин [5, с. 89—90]. Тут багато у чому можна погодитись, особливо дотично до сучасних реалій, адже сьогодні вмотивовано застосовувати принцип оцінки ролі підприємницьких структур у досягненні принципів сталого розвитку сільських територій. Методично цей аспект ідентифікації зазначеного впливу полягає у проєкції можливих наслідків від діяльності підприємств, які відносяться до сегменту вирішення тієї чи іншої Цілі Сталого розвитку ООН 2030 (див. табл. 1). За приклад візьмемо Ціль 2 "Викорінення голоду, забезпечення продовольчої безпеки та покращення харчування, заохочення раціонального ведення сільського господарства" — сільськогосподарські (аграрні) підприємства є продуцентами сільськогосподарської продукції-сировини, а також продовольства, тому вони безпосередньо впливають на вирішення проблем людства, які пов'язані життєдіяльністю по досягненню заявленої Цілі.

На основі зазначеного контексту пізнання проблеми, методично слід зауважити про інституційний функціонал забезпечення спроможності форм господарювання, підприємництва реалізовувати засади сталого розвитку залежно від організаційно-правової форми підприємства, управлінської моделі організації прийняття рішень, а також від соціального капіталу (див. рис. 1).

Теоретико-методичні конструкції визначень ринку [22; 23; 24] дають нам підстави вважати, що товарні ринки, серед яких агропродовольчі, мають методичні особливості ідентифікації практик формування й функціонування. Специфіка ринків сільськогосподарської продукції та продовольства розглядається виходячи із критеріїв, особливостей поділу праці і спеціалізації в сільському господарстві [25]. Особливо спеціалізація [25; 26; 27] визначає продуктову приналежність трансакцій з виробництва-розподілу-обміну-споживання продукції, функціонально вбудовуючи підприємців у механізм забезпечення сталого розвитку територій. Для прикладу візьмемо ринок плодоовочевої продукції, а також

Таблиця 1. Оцінка ролі підприємницьких структур як чинників сталого розвитку сільських територій*

Цілі Сталого розвитку ООН 2030 р.	Підприємництво, підприємства – оцінки впливу як чинника досягнення Цілі
<i>Ціль 1. Подолання бідності</i>	<i>Безпосередньо впливають – через механізм забезпечення зайнятості населення та оплати праці</i>
<i>Ціль 2. Викорінення голоду, забезпечення продовольчої безпеки та покращення харчування, заохочення раціонального ведення сільського господарства</i>	<i>Безпосередньо впливають – через механізм організації виробництва сільськогосподарської продукції-сировини та харчових продуктів</i>
<i>Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку</i>	<i>Безпосередньо впливають – через механізм організації виробництва сільськогосподарської продукції-сировини та харчових продуктів</i>
<i>Ціль 6. Забезпечення наявності та сталого управління водними ресурсами та санітарією</i>	<i>Опосередковано впливають – через механізм ефективного використання водних ресурсів</i>
<i>Ціль 7. Забезпечення доступу всіх людей до прийнятних за ціною, надійних, сталих і сучасних джерел енергії</i>	<i>Опосередковано впливають – через механізм виробництва-споживання відновлюваних джерел енергії</i>
<i>Ціль 8. Сприяння безперервному, всеохопному і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх</i>	<i>Відіграють значну роль – через створення сприятливих умов праці</i>
<i>Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів</i>	<i>Впливають – через механізм екологізації аграрного виробництва</i>
<i>Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва</i>	<i>Визначальний вплив – через інноваційні моделі виробництва-споживання продовольства</i>
<i>Ціль 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками</i>	<i>Впливають – через запровадження виробничих систем адаптованих до можливих змін клімату</i>
<i>Ціль 15. Захист і відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення та повернення назад процесу деградації земель і зупинення втрати біорізноманіття</i>	<i>Відіграють значну роль</i>
<i>Ціль 17. Зміцнення засобів реалізації Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку та активізація його діяльності</i>	<i>Впливають загалом</i>

*Систематизовано на основі досліджень і методологічних узагальнень, а також інформації з джерел: Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>; Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

<i>Характеристики і оцінки спроможності підприємств та інших господарських формувань впроваджувати засади сталого розвитку сільських територій</i>						
Підприємства різних організаційних форм					Селянські господарства	
Кооперативи	Господарські товариства	Приватні підприємства	Фермерські господарства	Державні підприємства	Сімейні фермерські господарства	Господарства населення та особисті селянські господарства
<i>Суб'єкти прийняття-реалізації управлінських рішень</i>						
Коаліція членів кооперативу	Коаліція засновників товариства	Приватна особа – засновник підприємства	Приватна особа – засновник фермерського господарства	Уповноважений державою орган	Голова та члени СФГ	Голова та члени господарства
<i>Чинники інституціоналізації засад сталого розвитку</i>						
Колективне усвідомлення доцільності	Консенсус між засновниками	Приватний інтерес	Приватний інтерес	Державна політика	Переконання фермера	Переконання селянина

Рис. 1. Організаційно-функціональні характеристики й інституційні спроможності форм підприємництва реалізовувати засади сталого розвитку*

* Розроблено на основі досліджень і методологічних узагальнень з аналізу джерел [13; 15; 24; 28; 30; 34; 35; 36; 37].

підприємництво у плодоовочевому секторі аграрної галузі. Відзначимо, що у поєднанні й взаємодоповненні вони (ринок та підприємництво) відіграють відповідну роль у координації зусиль із досягнення сталого розвитку сільських територій. Методолгічно аналіз цього процесу відповідає загальним критеріям пізнання організаційно-функціональних характеристик співіснування ринку та підприємництва, але є також методичні розбіжності щодо продуктового контексту. Плодоовочевий ринок і підприємництво, впливають на досягнення критеріїв сталого розвитку сільських територій через аспекти спеціалізації, зайнятості, продуктивності і оплати праці, створення різноманітних харчових продуктів для продбезпеки й підтримки здоров'я населення тощо. Саме у такій логічній схемі нами вибудовується концептуалізація ролі ринку і підприємництва у реалізації засад сталого розвитку територій. Зазначені аргументи базуємо на загальних представленнях про категорії, а також про специфіку ролі продуктових ринків в узгодженні з Цілями сталого розвитку, визначеними ООН на період до 2030 року. Таким чином ідентифікуємо, беручи за приклад, плодоовочевий ринок (ринок плодоовочевої продукції) — спеціалізований сектор обігу продукції, яка характеризується особливими ознаками, значенням для споживачів. При цьому підприємництво розглядаємо як основну інституційну ланку економіки, галузі, сферу зайнятості, яка продукує блага, а рівнем свого розвитку здатна забезпечувати добробут населення й гідні умови життя і господарювання.

Теоретико-методологічні постулати теорії ринку, які проектують різного роду методичні підходи до визначення концепцій сутності і функціональних ознак товарних ринків, засвідчують, що наприклад ринок плодоовочевої продукції в теорії питання слід розуміти з огляду на його специфічні організаційно-економічні засади функціонування. Розкриваючи теоретико-методичні характеристики ринку, агропродовольчого ринку і ринку плодоовочевої продукції (плодоовочевого) відзначаємо відповідність змісту цих понять, в зазначеній ієрархії, статусом соціально-економічної системи. Зокрема, в Україні ринок плодоовочевої продукції є особливою соціально-економічною системою, розвиток якої забезпечується діяльністю суб'єктів малого бізнесу та господарств населення, а також за рахунок імпортування плодоовочевого товару. Така специфіка ринку також пов'язана із недостатньою купівельною спроможністю населення з одного боку і необхідністю розбудови інфраструктури.

Глобалізація економіки гостро ставить питання про підвищення рівня продовольчої безпеки за рахунок розвитку галузевих підкомплексів АПК [31; 32]. З огляду на це, плодоовочевий ринок повинен розглядатися не як пасивний елемент господарського механізму, а як засіб управління економікою, її плодоовочевим підкомплексом у відповідності до потреб та запитів споживачів. Адже забезпечення продовольством є важливою гуманітарною, економічною і політичною проблемою світового масштабу [26; 29], особливо за умови всезагального поступу людства по шляху реалізації глобальної ініціативи сталого розвитку [30; 29]. На

наше глибоке наукове переконання, сформоване на основі вивчення джерел і методологічного інструментарію досліджень ринку [22; 23; 26; 27; 31], ринок плодоовочевої продукції — це: системна сукупність інституцій та інститутів, які взаємодіють між собою в процесі обміну, демонструючи якості підприємця, споживача, держави та її органів; місце, середовище, у якому відбувається процес купівлі — продажу плодоовочевого товару, опосередкований ринковим і державним регулюванням; організаційно-оформлена системна інституційна сукупність відносин економічних агентів, які зреалізують функції споживання, виробництва, ціноутворення, соціальну [31]. Специфіка ринку пов'язана з особливостями плодів та овочів як товарної продукції [31], що мають певні споживчі властивості, тому поняття плодоовочевого ринку слід розглядати як організаційно-економічну систему виробництва плодів та овочів для споживання у свіжому і переробленому вигляді і просування продукції до споживача [31]. Проте існує думка [22], що серед економістів ще не склалася єдина думка стосовно характеру внутрішньої структури плодоовочевого ринку [22]. Деякі дослідники також зауважують, що Україна не може вважатися країною з достатнім рівнем продовольчої безпеки, головною проблемою якої є низький рівень платоспроможного попиту населення [33], що також впливає на спроможності досягнення сталого розвитку сільських територій.

Одним із респектабельних інституційних чинників сприяння впровадженню засад сталого розвитку сільських територій вважається кооперація [34], [34; 35], незважаючи на фундаментальні проблеми розбудови кооперативних відносин [34] з позицій якості соціального капіталу [34; 36]. Зокрема об'єктивною є позиція про те, що: "Дилема несприйняття кооперативних традицій селянами-сучасниками — чи не одна з головних перепон для становлення інституційної моделі розвитку сільських територій, збазована на засадах інклюзивності як сукупності інституцій сталого соціально-економічного зростання" [34, с. 119].

У контексті аналізу спроможностей суб'єктів господарювання організаційно, економічно, інституційно та функціонально сприяти, на ринкових засадах, досягненню Цілей сталого розвитку ООН на період до 2030 року, ефективно впроваджувати засади сталого розвитку сільських територій, варто виділити сімейні фермерські господарства. Перспективним дослідницьким пріоритетом є визначення ролі сімейних фермерських господарств інституцій-

но спроможними у реалізації засад сталого розвитку сільських територій через забезпечення зайнятості населення за рахунок освоєння ексклюзивних ніш ринку, спеціалізації виробництва [37, с. 102]. Відповідно, практично втілюваною концепцією пріоритетності сімейного фермерства для сталого розвитку територій є активна підтримка розвитку виробництв видів сільськогосподарської продукції, яка потребує сталості й стабільності в організації бізнесу, особливого соціального капіталу як от наприклад сектор плодоовочівництва. Зокрема, розбудова сектору плодоовочівництва у сімейних фермерських господарствах — один із пріоритетних напрямів становлення організованого ринку із стабільним забезпеченням пропозиції продукції. Зауважимо, що на глобальному рівні визнано спроможність сімейних ферм створювати сталі продовольчі системи і сприяти інтеграції між міськими і сільськими районами [30; 37], а також за нашим переконанням — організаційно-інституційно забезпечити сталий розвиток сільських територій.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи здійснені концептуальні теоретико-методичні узагальнення про роль ринку і підприємництва у забезпеченні сталого розвитку сільських територій зазначимо, що:

- ринок і підприємництво як взаємозалежні, взаємодоповнювані економічні системи, перебувають у тісному організаційно-інституційному зв'язку;

- соціально-економічний їх функціонал взаємодії інституційно, економічно, організаційно, поширюється на усі сфери життя і господарювання людини, зокрема на аграрний сектор, сільські території;

- від інституційної ефективності ринку, а також організаційно-економічної — підприємництва, залежать спроможності соціуму, суспільства, людини — досягати різних цілей життєдіяльності зокрема Цілей сталого розвитку, які визначені ООН як глобальний орієнтир на період до 2030 року;

- у секторі розвитку сільських територій спроможності досягати сталості формуються у залежності від результатів підприємницької діяльності суб'єктів господарювання різних форм і розмірів, серед яких кооперативи та сімейні фермерські господарства;

- найбільш суттєво на досягнення критеріїв сталого розвитку сільських територій здатні

впливати сектори ринку, підприємницької діяльності з продуктування видів продукції у виробництві яких технологічно задіяна відносно велика кількість робочої сили, через високу трудомісткість виробничого циклу, таким зокрема розглядається сектор плодоовочівництва.

Перспективою подальших розвідок у вирішенні проблем пов'язаних із предметною областю проведеного дослідження вважаємо розробку методичних удосконалень підходів до здійснення оцінок взаємозв'язку ефективності функціонування аграрного ринку й сільськогосподарського підприємництва із прогнозуванням динаміки економічного розвитку сільських територій на засадах сталості.

Література:

1. Сміт Адам. Дослідження про природу і причини багатства народів / пер. з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ: Наш формат, 2018. 736 с.
2. Ліст Фрідріх. Національна система політичної економії / пер. з нім. Михайло Гавриш. Київ: Наш формат, 2021. 368 с.
3. Вебер Макс. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. Олександр Погорілий. Київ, Наш формат, 2018. 216 с.
4. Вебер, Макс. Господарство і суспільство: нариси соціології розуміння. З нім. пер. М. Кушнір. Київ: Вид. дім. "Всесвіт". 2012. 1112 с.
5. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. Т. 1/ за ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. 616 с.
6. Veblen T. The Theory of Business Enterprise. New York: Charles Scribner's Sons, 1904. 350 p.
7. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. Т. 2. за ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. 568 с.
8. Балабанова Л. В. Маркетинг: підручник. Донецьк, 2002. 562 с.
9. Ковальчук В. М. Загальні основи ринкової економіки. Тернопіль: Астон, 1994. 228 с.
10. Норберг Ю. Прогрес. Десять причин з нетерпінням чекати на майбутнє / пер. з англ. Н. Мельник. Київ, 2019. 188 с.
11. Galbraith J. The Affluent Society / J. K. Galbraith. New York: Mariner Books, 1998. 288 p.
12. Роджерс, Еверетт М. Диффузія інновацій. Пер. з англ. Василя Старка. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2009. 591 с.
13. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: дослідж. прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ, 2011. 242 с.
14. Норт, Даглас. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи. 2000. 198 с.
15. Димчек Р., Шпикуляк О., Грицаєнко М., Саковська О., Грицаєнко Г. Соціальний капітал аграрної сфери: індикатори виміру умов формування та результатів використання. Agricultural and Resource Economics. 2021. Vol. 7. № 4: 115—137. URL: <https://are-journal.com/are/article/view/481/315>
16. Шпикуляк О. Г., Воскобійник Ю. П., Овсянніков О. В. Формування конкурентоспроможності в аграрній економіці. Агроінком. 2007. № 9. С. 4—8.
17. Розанвалон П'єр. Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку. Пер. з фр. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. 246 с.
18. Шпикуляк О. Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2010. 396 с.
19. Шпикуляк О. Г. та ін. Макроекономічні тенденції ефективності господарювання. Вплив пандемії COVID-19 на розвиток аграрного сектору й продовольчу безпеку держави / О. В. Ходаківська, М. І. Пугачов, Н. І. Патики та ін. Київ: ННЦ ІАЕ, 2021. 456 с. С. 111—125.
20. Шпикуляк О. Г. та ін. Кон'юнктура аграрних ринків. Вплив пандемії COVID-19 на розвиток аграрного сектору й продовольчу безпеку держави. О. В. Ходаківська, М. І. Пугачов, Н. І. Патики та ін. Київ: ННЦ ІАЕ, 2021. 456 с. С. 126—141.
21. Шпикуляк О. Г. та ін. Тенденції розвитку агропідприємницької діяльності. Вплив пандемії COVID-19 на розвиток аграрного сектору й продовольчу безпеку держави / О. В. Ходаківська, М. І. Пугачов, Н. І. Патики та ін. Київ: ННЦ ІАЕ, 2021. 456 с. С. 141—150.
22. Андрійчук В. Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції. Економіка АПК. 2004. № 3. С. 29—35.
23. Коваленко Ю. С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні. Економіка АПК. 2004. № 3. С. 19—29.
24. Мороз О. О. Інституціональна система аграрної економіки України. Монографія. Вінниця: Універсум — Вінниця. 2006. 438 с.
25. Hildesheim A., Bergmann H. Arbeitsteilung und Spezialisierung in der Landwirtschaft. Essen, 1962.
26. Кваша С. М., Голомша Н. Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку. Економіка АПК. 2006. № 5. С. 99—104.
27. Лебеденко О. В. Аграрний ринок: поняття та особливості. Агросвіт. 2020. № 12. С. 48—52. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.48
28. Savka M., Cherneviy Y., Yatsiv I., Balaniuk I., Shelenko D., Yatsiv S. Forecasting parameters of farm development at the regional level using the

Stella program. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2022. Vol. 44. No. 2: 209—222. <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/2976/2227> ISSN 2345-0355. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.22>

29. Пугачов В. М., Пугачов М. І. Глобальні проблеми та наукові засади їх розв'язання. Київ: ННЦ "ІАЕ". 2021. 40 с.

30. United Nations Decade of Family Farms 2019-2028 (2019). Global Plan of Action. URL: <http://www.fao.org/3/ca4672ru/ca4672ru.pdf>

31. Суховій А. І. Теоретико-методичні аспекти формування і регулювання плодощового ринку. Економіка АПК. 2013. № 9. С. 127—131.

32. Хахула Б. В. Теоретичні основи функціонування і розвитку агропродовольчих ринків в умовах посилення глобалізаційних процесів. Економіка та держава. № 10. 2018. С. 76—80. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.10.76

33. Манзій І. Б. Про показники продовольчої безпеки країни. Економіка АПК. 2009. № 2. С. 51—56.

34. Лупенко Ю., Малік М., Шпикуляк О. Інституціональні проблеми сільгоспоперативів в Україні. Як майбутнє сільськогосподарських кооперативів?: кол. монографія / за ред. В. Зіновчука. Житомир: Поліський національний університет, 2022. 275 с. С. 115—129.

35. Shelenko D., Balaniuk I., Shpykuliak O., Sas L., Humeniuk M., Matkovskiy P. Simulation of change in performance indicators (net profit, land area, number of employees) of agricultural cooperatives of Ukraine. Journal "Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development", Vol. 22(1), 2022, p. 569—578. <http://managementjournal.usamv.ro/index.php/scientific-papers/current>

36. Шпикуляк О. Г., Ксенофонтова К. Ю. До проблеми індикативної оцінки ролі соціального капіталу в розвитку малих форм сільськогосподарського підприємництва. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Сучасний менеджмент економічних систем в координатах парадигми сталого розвитку". Дніпро: Т. К. Середняк, 2020, С. 158—162.

37. Шпикуляк О. Г., Алексєєва О. В. Розвиток фермерських господарств в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення. Економіка АПК. 2021. № 4. С. 95—107. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202104095>

References:

1. Smit, A. (2018), *Doslidzhennia pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv* [Research on the nature and causes of the wealth of nations], Nash format, Kyiv, Ukraine.

2. List, F. (2021), *Natsional'na systema politychnoi ekonomii* [National system of political economy], Nash format, Kyiv, Ukraine.

3. Veber, M. (2018), *Protestants'ka etyka i dukh kapitalizmu* [Protestant ethics and the spirit of capitalism], Nash format, Kyiv, Ukraine.

4. Veber, M. (2012), *Hospodarstvo i suspil'stvo: narysy sotsiologhii rozuminnia* [Economy and Society: Essays on the Sociology of Understanding.], Vyd. dim. "Vsesvit", Kyiv, Ukraine.

5. Mochernyi, S. V. (2005), *Ekonomichnyy entsyklopedychnyy slovnyk: u dvokh tomakh* [Economic encyclopedic dictionary: in two volumes], Vol. 1, Svit, Lviv, Ukraine.

6. Veblen, T. (1904), *The Theory of Business Enterprise*, Charles Scribner's Sons, New York, USA.

7. Mochernyi, S. V. (2005), *Ekonomichnyy entsyklopedychnyy slovnyk: u dvokh tomakh* [Economic encyclopedic dictionary: in two volumes], vol. 2, Svit, Lviv, Ukraine.

8. Balabanova, L.V. (2002), *Marketynh* [Marketing], Donetsk, Ukraine.

9. Koval'chuk, V. M. (1994), *Zahal'ni osnovy rynkovoï ekonomiky* [General basics of market economy], Aston, Ternopil', Ukraine.

10. Norberh, Yu. (2019), *Prohres. Desiat' prychn z neterpinniam chekaty na majbutnie* [Progress. Ten reasons to look forward to the future], Kyiv, Ukraine.

11. Galbraith, J. (1998), *The Affluent Society*, Mariner Books, New York, USA.

12. Rodzhers, E. M. (2009), *Dyffuziia innovatsij* [Diffusion of innovations], Vyd. dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia", Kyiv, Ukraine.

13. Shumpeter, J. A. (2011), *Teoriia ekonomichnoho rozvytku: doslidzh. prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidotka ta ekonomichnoho tsykladu* [Theory of economic development: research. earnings, capital, credit, interest and the economic cycle], Kyiv, Ukraine.

14. Nort, D. (2000), *Instytuttsii, instytuttsijna zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and functioning of the economy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

15. Dymchek, R. Shpykuliak, O. Hrytsaienko, M. Sakov's'ka, O. and Hrytsaienko, H. (2021), "Social capital of the agrarian sphere: indicators of measuring conditions of formation and results of use", *Agricultural and Resource Economics*, vol. 7, no. 4, pp. 115—137.

16. Shpykuliak, O. H. Voskobijnyk, Yu. P. and Ovsianikov, O. V. (2007), "Formation of competitiveness in the agrarian economy", *Ahroinkom*, Vol. 9: 4—8.

17. Rozanvalon, P'ier (2006), *Utopichnyi kapitalizm. Istoriia idei rynku* [Utopian capitalism. History of the market idea], Vydavnychyj dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia", Kyiv, Ukraine.
18. Shpykuliak, O. H. (2010), *Instytuttsii u rozvytku ta rehuliuanni ahrarnoho rynku* [Institutions in the development and regulation of the agrarian market], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
20. Shpykuliak, O.H. Khodakivs'ka, O. V. Puhachov, M. I. and Patyka, N. I. (2021), *Koniunktura ahrarnykh rynkiv. Vplyv pandemii COVID-19 na rozvytok ahrarnoho sektoru j prodovol'chu bezpeku derzhavy* [Conditions of agricultural markets. Impact of the COVID-19 pandemic on the development of the agricultural sector and food security of the state], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
21. Shpykuliak, O. H. Khodakivs'ka, O. V. Puhachov, M. I. and Patyka, N. I. (2021), *Tendentsii rozvytku ahropidpriemnyts'koi diial'nosti. Vplyv pandemii COVID-19 na rozvytok ahrarnoho sektoru j prodovol'chu bezpeku derzhavy* [Trends in the development of agro-entrepreneurial activity. Impact of the COVID-19 pandemic on the development of the agricultural sector and food security of the state], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
22. Andriychuk, V.H. (2004), "The internal structure of the market of agricultural products", *Ekonomika APK*, Vol. 3, pp. 29—35.
23. Kovalenko, Yu. S. (2004), "Scientific foundations and main trends of agricultural market formation in Ukraine", *Ekonomika APK*, Vol. 3, pp. 19—29.
24. Moroz, O. O. (2006), *Instytutsional'na systema ahrarnoi ekonomiky Ukrainy* [Institutional system of agrarian economy of Ukraine], Universum, Vinnytsia, Ukraine.
25. Hildesheim, A. and Bergmann, H. (1962), *Arbeitsteilung und Spezialisierung in der Landwirtschaft*, Essen, Germany.
26. Kvasha, S. M. and Holomsha, N. Ye. (2006), "Competitiveness of domestic agricultural products on the world agricultural market", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 99—104.
27. Lebedenko, O. V. (2020), "Agricultural market: concepts and features", *Ahrosvit*, vol. 12, pp. 48—52. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.48
28. Savka, M., Cherneviy, Y., Yatsiv, I., Balaniuk, I., Shelenko, D. and Yatsiv S. (2022), "Forecasting parameters of farm development at the regional level using the Stella program", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, Vol. 44, No. 2, 209–222, available at: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/2976/2227> (Accessed 15 Sept 2022). DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.22>
29. Puhachov, M. I. (2017), "The agricultural sector of the economy of Ukraine in the conditions of institutional changes", *Ekonomika APK*, Vol. 5, pp. 12—18.
30. FAO (2019), "United Nations Decade of Family Farms 2019–2028. Global Plan of Action", available at: <http://www.fao.org/3/ca4672ru/ca4672ru.pdf> (Accessed 15 Sept 2022).
31. Shmahlij, O. B. (2015), "The fruit and vegetable sector of Ukraine: development factors and growth priorities", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 5, pp. 52—68.
32. Khahula, B. (2018), "Theoretical bases of functioning and development of agro-food markets in conditions of globalization processes strengthening", *Ekonomika ta derzhava*, Vol. 10, pp. 76—80. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.10.76
33. Manzij, I. B. (2009), "About indicators of food security of the country", *Ekonomika APK*, Vol. 2, pp. 51—56.
34. Lupenko, Yu. Malik, M. and Shpykuliak, O. (2022), *Instytutsional'ni problemy sil'hospkooperatyviv v Ukraini. Yake majbutnie sil'skohospodars'kykh kooperatyviv?* [Institutional problems of agricultural cooperatives in Ukraine. What is the future of agricultural cooperatives?], *Polis'kyj natsional'nyj universytet, Zhytomyr*, Ukraine.
35. Shelenko, D., Balaniuk, I., Shpykuliak, O., Sas, L., Humeniuk, M., Matkovskiy, P. (2022), "Simulation of change in performance indicators (net profit, land area, number of employees) of agricultural cooperatives of Ukraine", *Journal "Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development"*, Vol. 22 (1), pp. 569—578, available at: <http://managementjournal.usamv.ro/index.php/scientific-papers/current> (Accessed 15 Sept 2022).
36. Shpykuliak, O. H. and Ksenofontova, K. Yu. (2020), "To the problem of indicative assessment of the role of social capital in the development of small forms of agricultural entrepreneurship", *Suchasnyj menedzhment ekonomichnykh system v koordynatakh paradyhmy staloho rozvytku. Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Modern management of economic systems in the coordinates of the paradigm of sustainable development. II International Scientific and Practical Conference], Dnipro, Ukraine, pp. 158—162.
37. Shpykuliak, O. H. and Aliksieieva, O. V. (2021), "Development of farms in the organizational and economic provision of employment of the population", *Ekonomika APK*, Vol. 4, pp. 95—107. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202104095>

Стаття надійшла до редакції 26.09.2022 р.